

Muborak SHODMONQULOVA,
Guliston davlat universiteti dotsenti
E-mail: shodmonqulova70@gmail.com

Falsafa fanlar nomzodi, dotsent, S. Ismoilov taqrizi asosida

THE ROLE OF LIBERALISM IDEAS IN THE FORMATION OF THE MIDDLE CLASS IN UZBEKISTAN

Annotation

The article focuses on the ideas of liberalism in the formation of the middle class in Uzbekistan. The policy of the state's development of the owners' stratum, as well as the issues of building a civil society in the country are presented and analyzed from a scientific and practical point of view. Further deepening of the democratic market reforms and the liberalization of the economy is shown as the main factor in ensuring the effectiveness of the economic reforms carried out in our country.

Key words: Private property, liberalism, civil society, "middle class", "owning class", "middle class", small business, entrepreneurship, market reforms and economic liberalization.

РОЛЬ ИДЕЙ ЛИБЕРАЛИЗМА В ФОРМИРОВАНИИ СРЕДНЕГО КЛАССА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В статье основное внимание уделяется идеям либерализма в формировании среднего класса в Узбекистане. Представлена и проанализирована с научной и практической точки зрения политика государства по развитию слоя собственников, а также вопросы построения гражданского общества в стране. Экономика показана как главный фактор обеспечения эффективности экономических реформ, проводимых в нашей стране.

Ключевые слова: Частная собственность, либерализм, гражданское общество, «средний класс», «класс собственников», «средний класс», малый бизнес, предпринимательство, рыночные реформы и либерализация экономики.

O'ZBEKISTONDA O'RTA SINFINI SHAKLLANTIRISH LIBERALIZM G'OYALARINING O'RNI

Annotatsiya

Maqolada O'zbekistonda o'rta sinfini shakllantirishda liberalizm g'oyalari asoslangan. Mamlakatda davlatning mulkdorlar qatlamini rivojlantirish siyosati, hamda fuqarolik jamiyati qurish masalalari keltirilgan va ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilingan. Demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning samarasini ta'minlashda asosiy omil sifatida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Xususiy mulk, liberalizm, fuqarolik jamiyati, "o'rta sinf", "mulkdorlar sinfi", "o'rta qatlam", kichik biznes, tadbirkorlik, bozor islohotlari va iqtisodiyotni liberallashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli farmonida belgilab berilganidek, aholi va tadbirkorlarni o'ylantirayotgan dolzarb masalalarni har tomonlama o'rganish, amaldagi qonunchilik, huquqni qo'llash amaliyoti va ilg'or xorijiy tajribani tahlil qilish, shuningdek keng jamoatchilik muhokamasi natijasida ishlab chiqilgan hamda quyidagilarni nazarda tutadigan 2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi tasdiqlandi. Unda xususiy mulk huquqini himoya qilish va uni ustuvor mavqei yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy tadbirkorlik va kichik biznes rivojiga to'liq erkinlik berish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish va «Agar xalq boy bo'lsa, davlat ham boy va kuchli bo'ladi» degan prinsipni amalga oshirish belgilab berildi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Insoniyatning keyingi asrlardagi taraqqiyoti zamirida to'plangan ilmiy nazariy talqinlar asosida fuqarolik jamiyati deganda, birinchi navbatda, davlatdan xoli bo'lgan mulkiy, bozor tartiblari, oilaviy, axloqiy-ma'naviy munosabatlar sohasi tushuniladigan bo'ldi. Shu ma'noda, ma'rifiy, xususiy, g'ayrasmay, nosiyosiy hayot sohasi majmuyi tarzida talqin etiladigan fuqarolik jamiyati tovar ishlab chiqaruvchilar va

iste'molchilarning davlat nazorat qilmaydigan manfaatlarini amalga oshirish olami sifatida ta'riflanadi. Masalan, Gegelning ta'biriga ko'ra, fuqarolik jamiyati – bu eng avvalo, xususiy mulkka asoslangan manfaat (ehtiyot) lar tizimi, shuningdek din, oila, tabaqalar, davlat tuzumi, huquq, axloq, burch, madaniyat, ta'lim, qonunlar va subyekt (inson) larning ulardan kelib chiquvchi o'zaro uzviy yuridik aloqalari majmuidir. Insonlar tabiiy, «nomadaniy» holatdan «fuqarolik jamiyatiga o'tishlari lozim, zero aynan shu jamiyatda huquqiy munosabatlar asl voqelikka aylanadi» [2]. Gegel bu jamiyatni burjuacha ishlab chiqarish munosabatlari majmui sifatida tushungan, shu bilan birga, uning ikki asosiy prinsipini alohida ajratib ko'rsatgan: birinchidan, shaxslar o'z xususiy manfaatlaridan kelib chiqib harakat qiladilar; ikkinchidan, insonlar shunday ijtimoiy munosabatlar tizimini vujudga keltiradilarki, bunda har kim boshqa kimsaga bog'liq bo'ladi, ular o'rtasida o'zaro hamkorlik mavjud bo'ladi.

Fuqarolik jamiyati nazariyasining eng yorqin namoyondalari F.Xayyek va D.Mizeslarning hisoblashicha, har qanday iqtisodiy rejalashtirish siyosiy diktaturaga olib keladi, ijtimoiy rivojlanishning asosiy dilemmasini esa rejalashtirish (tiraniya shakli) va raqobat (erkinlik ramzi) o'rtasidagi munosabatlarda ko'rish kerak. Qaysiki jamoachilik (kollektivizm) totalitar bo'lsa, g'aroyib jamiyat erkin bozor va diktaturaga olib keladigan xaos o'rtasidagi ziddiyatlarga duch kelishi mumkin. Xususiy mulkchilikka asoslangan ijtimoiy tuzilma bo'lmish fuqarolik jamiyati aslida bozor iqtisodiyoti munosabatlari tizimidan iboratdir. Bunday munosabatlarga

ishlab chiqarish sohasidagi erkin raqobat va iqtisodiyot sohasiga davlatning ma'muriy aralashuvini cheklash orqali erishiladi [3].

Mutaxassislar fuqarolik jamiyatidagi o'zini o'zi boshqarishning asosiy mexanizm (murvat)lari borasida fikr yuritganida ham erkin bozor (iqtisodiy mexanizm)ni alohida ta'kidlaydilar. Buning boshqacha shakli sifatida fuqarolik jamiyatining qaror topishi va zohir bo'lishining umumiy g'oya va prinsiplari borasida iqtisodiy erkinlik, turli mulk shakllari va bozor munosabatlarining mavjudligini ta'kidlash joiz[4].

Tadqiqot metodologiyasi. Ma'lumki, fuqarolik jamiyati – erkin insonlarning hamjamiyatidir. Bu iqtisodiy jihatdan shuni anglatadi, bunda individ mulkdor sifatida maydonga chiqadi. U insonning bemaol yashashi va faoliyat ko'rsatishi uchun zarur mablag'larga ega bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 23 iyundagi 107-sonli qarorida ta'kidlanganidek, «faqat erkin, mustaqil, yetarlicha moliyaviy mablag'larga hamda mustaqil moliyalashtirish manbalariga ega bo'lgan fuqarolik institutlariga o'z zimmlaridagi vazifalarini samarali bajara olishi mumkin» [5]. Xususiy mulk – bu jamiyatning o'zagini, tub negizini tashkil etadi. Shaxs mulk shakli va faoliyat (mehnat) turini tanlashda erkindir. Shuningdek, inson (fuqaro) barcha siyosiy huquqlar (shu jumladan saylov huquqi) sohibi hisoblanadi. U siyosiy partiyalar va birlashmalarga erkin uyushish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga o'tishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, mamlakatda davlatning mulkdorlar qatlamini rivojlantirish siyosati mamlakatda fuqarolik jamiyati qurish masalasi bilan uzviy ravishda bog'liqdir. Zero, mulkdorlar sinfi fuqarolik jamiyatining iqtisodiy asosidir. Albatta, jamiyatda mulkdorlar qatlamining hissasi ko'payib borgani sari farovonlik va demokratik o'zgarishlar uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki davridan boshlab o'rta sinfni shakllantirish va rivojlantirishga ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralib, bu sohadagi o'zgarishlar jamiyat taraqqiyotining turli jabhalarini rivojlantirish bilan uzviy bog'liq holdagi maqsadlardan biri sifatida yondashildi. Shu bilan birga, jamiyat ijtimoiy tuzilmasida o'rta sinfni rivojlantirishga ustuvorlik berish masalasi bir vaqtning o'zida demokratik o'zgarishlar hamda mamlakat rivojlanish darajasini rivojlangan mamlakatlar miqyosiga olib chiqish vazifalari bilan uyg'unlikda ekanligiga muhim e'tibor berildi. Shuningdek, mamlakatda "o'rta sinf", "mulkdorlar sinfi" va "o'rta qatlam" tushunchalari bir hil mazmun-mohiyat kasb eta boshladi.

Mamlakatimizda 2011 yilning "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" deb e'lon qilinishi davlatning mulkdorlar sinfini shakllantirishga nisbatan yuksak e'tibor berayotganligini anglatadi. U bu boradagi quyidagi fikrini keltirish mumkin: "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashning ishonchli tayanchi bo'lgan mulkdorlar sinfini, ya'ni o'rta sinfni shakllantirishdagi ulkan ahamiyatini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi. Shu munosabat bilan tadbirkorlik faoliyati muhitining qanday hoatda ekani, buning uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish va bu faoliyatning amaldagi rivojlanish sur'atlari barcha darajadagi hokimlar faoliyatini baholashning asosiy mezoniga aylanishi darkor" [6].

So'nggi yillarda demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberalashtirishni yanada chuqurlashtirish maqsadida taklif etilayotgan qonunchilikni takomillashtirish va yangi qonunlarni qabul qilish natijasida quyidagi demokratik qadriyatlarga xos bo'lgan o'zgarishlar amalga oshirildi:

-mulkdorlar sinfining shakllanish jarayoni o'z nihoyasiga yetkaziladi, uning jamiyatdagi o'rni yanada yuksaldi;

-mulkdorlar sinfini ishlab chiqarish va yaratuvchilik faoliyati erkinlashadi, mulkdorlar xo'jaliklari erkin va mustaqil subyektlar sifatida faoliyat yuritita boshladi;

-mulkdorlar sinfi davlat iqtisodiy salohiyatini oshirish, xalq farovonligini yuksaltirishning asosiy omiliga aylandi;

-mulkdorlar sinfi bir tomondan, nodavlat sektorga taaalluqli bo'lganligi, ikkinchi tomondan, fuqarolik jamiyatining iqtisodiy bazasi bo'lganligi uchun ham bu sinfning yuksalishi va mustahkamlanishi fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga kuchli ta'sir eta boshladi;

-jamiyatda turli ijtimoiy qatlamlar bilan bir qatorda mulkdorlar sinfni rivojlanishi va mustahkamlanishi natijasida jamiyatdagi sinfiy ziddiyatlarga barham beriladi, jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar o'zaro konstruktiv muloqotlarga kirishadigan yangi muhit yaratiladi, jamiyat barqarorligini doimiy tarzda muttasil ta'minlab turishga qobil bo'lgan yangi ijtimoiy tizimlar – fuqarolik jamiyatining institutlari shakllandi.

Bugungi kunda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda xo'jalik yurituvchi subyektlarning vijdonan raqobatchilik qilishlari, mol-mulk orttirishlari uchun har tomonlama keng sharoitlar yaratib berilmoqda. Bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat iste'molchilar huquqlari ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi, barcha mulk shakllarining teng huquqliligi va huquqiy jihatdan bab-barobar muhofaza etilishini kafolatlaydi. Bu 2012 yil 5 mayda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining O'RQ-328-son "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi yangi tahrirdagi qonuni bilan mustahkamlangan [8].

Ma'lumki, liberalizm xususiy mulkka egalik qilish va uni ko'paytirishga qaratilgan barcha faoliyat turlarining erkinligini o'z himoyasi va homiyli ostiga oladi. Liberalizm mol-mulkka egalik qilishga olib keluvchi xususiy tashabbuskorlik va xususiy tadbirkorlikni cheklaydigan xatti-harakatlarni bartaraf qilishga intiladi va unga erishish chora-tadbirlarini ko'radi. Biroq, shuni ham ta'kidlash joizki, liberalizm nafaqat daromadli korxonalarni o'z himoyasiga oladi, balki u har qanday tashabbusni, ijtimoiy korxonalarining barcha turlarini qo'llab-quvvatlaydi, chunki ularda u inson shaxsining ifodasi va boy-badavlat bo'lishi omilini, inson salohiyati va qobiliyatlarining rivojini ko'radi. "Konstitutsiyamizda muhrlab qo'yilgan «Har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli» hamda «Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat himoyasida» degan normalarni amalda ro'yobga chiqarish maqsadida yangi institut - O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakil instituti ta'sis etildi" [9].

Demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberalashtirishni yanada chuqurlashtirish mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning samarasini ta'minlashda asosiy omil bo'lib hisoblanadi. Yurtimizda tadbirkor va ishbilarmonlarning emin-erkin faoliyat yuritishlari uchun yaratib berilayotgan qonuniy imkoniyat va imtiyozlar, qulay investitsiyaviy muhit tufayli jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining salbiy oqibatlarini bartaraf etish va barcha sohalarida iqtisodiy o'sish sur'atlari ta'minlanmoqda.

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda xo'jalik yurituvchi subyektlarning vijdonan raqobatchilik qilishlari, mol-mulk orttirishlari uchun har tomonlama keng sharoitlar yaratib berilmoqda. Bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston

iqtisodiyotining negizini hilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat iste'molchilar huquqlari ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi, barcha mulk shakllarining teng huquqliligi va huquqiy jihatdan bab-barobar muhofaza etilishini kafolatlaydi.

Sanoat tarmoqlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hamda yuqori texnologiyaga asoslangan zamonaviy ishlab chiqarishni tashkil etish uchun keng imkoniyatlar yaratish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari tomonidan ishlab chiqarishga texnologiyalar joriy etilishini rag'batlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Bu boradagi masalalardan yana biri – bu Konstitutsiyamizga muvofiq ko'p tarmoqli iqtisodiyotimizning ustuvor sohalari bo'lmish xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikni tez sur'atlar bilan rivojlantirish yo'lidan barcha g'ov va to'siqlarni yo'q qilish, ularning erkinligini ta'minlashdir.

Mamlakatimizda demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirish, xususan, o'rta sinf – mulkdorlar sinfini shakllantirish borasidagi amalga oshirilgan ishlar:

-xususiy mulkchilik yetakchi o'rin tutgan ko'p qirrali iqtisodiyotni shakllantirish, ya'ni, davlatda yirik mulkdorlar qatlamining mavjudligi jamiyatda barqarorlik va farovonlikni ta'minlashga xizmat qiladi;

-tadbirkorlar erkinliklarini ta'minlash uchun iqtisodiy, tashkiliy, xuquqiy sharoit va kafolatlar yaratilishi, mazkur qatlam faoliyatining har tomonlama rag'batlantirilishi, xo'jalik yurituvchi subyektlarning iqtisodiy mustaqil bo'lishi, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdagi mavjud to'siqlarning bartaraf etilishi;

-xususiylashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish, ko'p qirrali bozor iqtisodiyotini rivojlantirish orqali haqiqiy mulkdorlar qatlamining shakllantirilishi. Chunki, mulkdorlar qatlami jamiyat hayotini va davlat tizimini demokratik asoslarda yangilash va yangi iqtisodiy tizimni taraqqiy ettirishda harakatlantiruvchi kuch vazifasini bajaradi.

-yangi ish o'rinlarini yaratish, ishsizlikka qarshi kurashish. Bu masalani yechishning asosiy yo'nalishlari sifatida aholining o'zini o'zi ish bilan ta'minlash, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish, ijtimoiy ahamiyatga ega sohalarda mehnatga bo'lgan iqtisodiy manfaatdorlikni oshirish, o'zgaruvchan bozor konyukturasiga moslashtirilgan malaka oshirish va professional kadrlar tayyorlash tizimini yaratish, shuningdek qo'shimcha ta'lim olish va kasb o'rganish sohasini tubdan yaxshilash;

Liberallashtirish tendensiyasi huquqiy tizimning barcha elementlarini, shuningdek, huquq va qonunchilikning barcha sohalarini qamrab olayotgani mantiqiy holdir. Fikrimizni tasdiqlash uchun quyidagi misollar kifoya qiladi: 1995 yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi va 1995–1996 yillarda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, 1998 yilda kuchga kiritilgan Oila kodeksi va boshqa salmoqli sohaviy qonunlar xalqaro huquqiy standartlarga mos holda, shuningdek, inson huquqlarini to'la-to'kis ta'minlashga yo'naltirilgan demokratiya, insonparvarlik hamda adolat prinsiplariga tayanib ishlab chiqildi va qabul qilindi. Mehnat munosabatlari sohasida ish beruvchi bilan xodim o'rtasidagi

shartnoma munosabatlarining erkinlashuvi, fuqarolik qonunchiligida shartnomaga kirishuvchi subyektlarning tengligi, mustaqilligi, xususiy mulkning daxlsizligi; oila qonunchiligida nikoh tuzishning ixtiyoriy va erkinligi, nikoh shartnomasi asosida er va xotin munosabatlarining tartibga solinishi ushbu sohalarining liberallashtirishga oid yorqin misollardir. Liberallashtirish shabadasi ma'muriy, bojxona, soliq qonunchiligini ham qamrab oldi. Jumladan, biznes muhitini yanada yaxshilash biz uchun eng muhim masalalardan biri bo'lib qoladi.

Jahon bankining "Biznes yuritish" reytingida eng yaxshi 50 ta mamlakat qatoriga kirish bo'yicha barcha tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlarni qabul qildik. Hukumat ushbu tadbirlarning amaliy ijrosini samarali tashkil etishi zarur. Yaqinda qabul qilingan yangi Soliq kodeksiga muvofiq, bu yildan boshlab ko'plab yangiliklar amaliyotga joriy etilmoqda.

Xususiy mulkchilik zamonaviy liberal dunyoqarashning asosiy qadriyati sifatida qolmoqda. Bugungi kunda hech bir neoliberal yoki ushbu g'oyaviy asosda paydo bo'lgan ko'p sonli siyosiy ishtirok etish nazariyalari (partitsipativ demokratiya), shuningdek «umumiy baxt-saodat davlatlari» doktrinalari (faol ijtimoiy siyosat amalga oshirishni nazarda tutgan. Xususan, nafaqalar ajratish amaliyotini prinsipial jihatdan kengaytirish, manzilli ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish, iste'molchini ayaydigan soliqqa tortish tizimini joriy etish va hokozolar) o'z mohiyatiga kura siyosiy va iqtisodiy liberalizmning maqsadlariga, hattoki uning klassik variantiga ham zid kelmaydi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, demokratik va bozor islohotlari yo'lidagi izchil harakatlarimizning mantiqi bizdan doimo ilgari lab borishni talab etayotganini ta'kidlash lozim. Bu borada jahon bozorida keskin raqobat kuchayib borayotgani ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bunday vaziyat O'zbekistonda xususiy mulk, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish uchun ularning yo'lidagi, shuni yana ta'kidlash kerak, har qanday qarshilikni olib tashlashni dolzarb vazifa qilib qo'yimoqda. Bu vazifalarni amalga oshirish, o'z navbatida, biz mamlakatimizda barpo etilayotgan fuqarolik jamiyatining ishonchli tayanchi va poydevori deb biladigan o'rta sinf – mulkdorlar sinfini shakllantirish va uning mavqeini mustahkamlash uchun yangi rag'batlantiruvchi omillar va istiqbollarni yaratib beradi, deb aytishga barcha asoslarimiz bor.

Xususiy mulkchilik zamonaviy liberal dunyoqarashning asosiy qadriyati sifatida qolmoqda. Bugungi kunda hech bir neoliberal yoki ushbu g'oyaviy asosda paydo bo'lgan ko'p sonli siyosiy ishtirok etish nazariyalari (partitsipativ demokratiya), Shuningdek «umumiy baxt-saodat davlatlari» doktrinalari (faol ijtimoiy siyosat amalga oshirishni nazarda tutgan. Xususan, nafaqalar ajratish amaliyotini prinsipial jihatdan kengaytirish, manzilli ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish, iste'molchini ayaydigan soliqqa tortish tizimini joriy etish va hokozolar) o'z mohiyatiga kura siyosiy va iqtisodiy liberalizmning maqsadlariga, hattoki uning klassik variantiga ham zid kelmaydi.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги фармони «Халқ сўзи», 2017 йил 8 февраль, 28 (6722)-сон
2. Гегель. Работы разных лет. Т.2. – Москва., 1973. – С.50.
3. Одиқориев Х. Конституция ва фуқаролик жамияти. – Тошкент., 2002. Б.166.
4. Теория государства и права / Под. ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько. – Москва., 2000. – С. 206.
5. Халқ сўзи. 2005 йил, 24 июнь.
6. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади.-Тошкент: Ўзбекистон, 2011, 39-40-б.

7. Мирзиёев Ш.М. «Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз» 1-жилд, - Тошкент, «Ўзбекистон» 2019 йил. -Б. 147-148.
8. Ўзбекистон Республикасининг ЎРҚ-328-сон “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги янги таҳрири <https://lex.uz/>
9. Мирзиёев Ш.М. «Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолятимизга берилган энг олий баҳодир» 2-жилд - Тошкент, «Ўзбекистон» 2019 йил 592 бет.
10. Мирзиёев Ш.М. «Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз» 1-жилд, - Тошкент, «Ўзбекистон» 2019.-Б.147.